

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 5, p. 273-291, September 2013

Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaleti'ne Toplumsal Etkileri* Social Impact of the Crimean War on Trabzon Province

Dr. Eyyub ŞİMŞEK
Karadeniz Teknik Üniversitesi - Trabzon

Öz: Bu çalışma Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Trabzon ve çevresinde yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeleri incelemektedir. Bu çalışmanın sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nda doğu cephesinde en önemli ikmal üssü olan Trabzon şehrinde askeri hareketliliğin, sosyal ve ekonomik bakımdan önemli gelişmeleri de beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Savaş sırasında yaşanan ekonomik canlanma, şehirde hızlı bir nüfus artışına neden olmuş; fakat bu nüfus hareketliliği diğer taraftan eyalet genelinde güvenlik sorununu ortaya çıkarmış ve eşkıyalık hareketleri bütün eyalette bu üç yıl boyunca yerel yöneticileri uğraştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı, Trabzon, Güvenlik, Eşkıyalık, Sosyal Yaşam

Abstract: This study examines the social-economic developments in Trabzon and its surrounding during the Crimean War (1853-1856). This study illustrates that because Trabzon was the most important logistic center of the Ottoman Empire in the eastern front, the city encountered a major social and economic transformation. The economic revival caused by the war brought about the upsurge in population. Nevertheless, this increase caused a security problem and an increase of banditry, which troubled the local rulers in the subsequent three years.

Keywords: Crimean War, Trabzon, Security, Banditry, Social Life

Giriş

Kırım Savaşı'na ilişkin olarak ülkemizde, her ne kadar tatmin edici miktarda olmasa da, özellikle son dönemlerde akademik düzeyde önemli çalışmalar yapılmıştır.¹ Fakat bu çalışmalar daha ziyade savaşta Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu genel politikalar ve diplomatik ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Doğal olarak bu tarz çalışmalarda, savaşın Osmanlı toplumu ve şehirleri üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu sorunu etkili bir şekilde açıklığa kavuşamamıştır. Çalışmamız bu açıdan bir katkı yapma amacıyla ortaya çıkmıştır.

* Bu makale Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi tarafından desteklenen "Kırım Savaşı'nda Trabzon (1853-1856)" adlı çalışma çerçevesinde hazırlanmıştır.

¹ Fatih Akyüz, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006; Fatma Özyiğit Coşkun, *Ottoman Official Discourse and Its Reflections during The Crimean War*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010; Figen Taşkın, *Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009; Candan Badem, *The Ottomans and the Crimean War (1853-1856)*, İstanbul 2010.

Kırım Savaşı'nda (1853–1856) Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı batı ve doğu olmak üzere iki cephede mücadele etmişti. Batı cephesinde Tuna Nehri'nin güneyinde Şumnu-Silistre-Varna çizgisi Osmanlı savunma hattını oluştururken; doğu cephesinde ise merkez üssü Erzurum-Kars hattı teşkil edip, ayrıca Batum'a da bir ordu gönderilmişti. Daha savaşın başlangıcında, 1853 yılı sonunda, Ruslar tarafından gerçekleştirilen Sinop baskını Osmanlı Devleti'nin doğu cephesine ağır bir darbe vurmuştu.² Rusya'ya oldukça önemli bir avantaj sağlayan bu askeri manevra, diğer taraftan doğu cephesinde Trabzon'u daha stratejik bir üs konumuna getirmişti. Artık Kırım Savaşı boyunca Osmanlı ordusunun doğu cephesine göndereceği asker, cephane, erzak ve paranın sevkiyatı Trabzon üzerinden bir yandan karayolu ile Erzurum-Kars'a, diğer taraftan deniz yoluyla Batum-Çürüksu dolaylarına gerçekleştirilecekti.³

Yoğun savaş ortamının Trabzon ve çevresine birçok yönden etki yaptığı muhakkaktır. İdari, ekonomik, askeri ve sosyal açıdan Trabzon gerçekten de savaşın kendisi gibi oldukça hareketli üç sene geçirmiştir. Savaşın Trabzon ve çevresine olan bütün etkilerinin incelenmesi bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer almayacaktır. Böyle çok yönlü bir konunun araştırılması ancak daha geniş bir çalışma ile mümkündür. Bu çalışma da ise; Kırım Savaşı'nın Trabzon ve çevresindeki sosyal ve ekonomik etkileri incelenmeye çalışılacaktır. Araştırmanın üzerinde yoğunlaşacağı noktalar ise; savaş boyunca Trabzon ve civarından “iâne-yi cihâdiyye” askerinin toplanması ve bu esnada meydana gelen olaylar, savaş ile birlikte ortaya çıkan asayiş sorunu ve buna karşı alınan tedbirler, Trabzon halkının savaş boyunca yapmış olduğu yardımlar ile cemaatler arasındaki ilişkilerdir.⁴

Bu çalışmada, Kırım savaşı sırasında Trabzon ve civarında meydana gelen önemli gelişmeler ele alınacaktır. Dönemin kaynakları ışığında Trabzon'daki en önemli problemin güvenlik sorunu olduğu tespit edilerek öncelikle bu konu üzerinde durulacaktır. Daha sonra, yine bu bağlamda Trabzon'dan *iâne-yi cihâdiyye* askerlerinin nasıl ve hangi şartlarda

² Sinop baskını için bkz. Besim Özcan, *Sinop Deniz Felaketi*, Deniz Basımevi Müdürlüğü Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2008, s.65-81. İngiliz Amiral Adolphus Slade, Lord Stratford'a 15 Aralık 1853'te yazdığı mektupta Sinop'un bombalanmasından sonra Karadeniz'in doğu kıyılarında Rusların Sivastopol'daki üstün konumuna alternatif olabilecek en önemli mevkinin bu özelliğini kaybetmiş olduğunu vurgulamaktaydı. Bkz. *AMAEF, Paris, Correspondance Politique, Turquie*, No: 317, s. 201-204. Slade'in Osmanlı Devleti üzerine genel düşünceleri hakkında bkz. Besim Özcan, "İngiliz Amiral Sir Adolphus Slade'in Türkiye İzlenimleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 10, Trabzon 2011, s. 29-51.

³ Trabzon'un Kırım Savaşı sırasında Anadolu Ordusu'nun lojistik desteğinin sağlanmasındaki önemi için bkz. Hasan Şahin, “Kırım Harbi'nde (1853-1856) Trabzon Eyaleti”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Ed. Mithat Kerim Aslan-Hikmet Öksüz, C. 1, Trabzon 2002, s. 359-370.

⁴ Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerin dışında Fransız Konsolosluk raporları da kullanılmıştır. Trabzon şehrine ait Konsolosluk raporları Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde (Archives Ministère des Affaires Étrangères) yer almaktadır. Fransız Dışişleri Bakanlığının iki şubesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve daha büyüğü Paris'te, diğeri ise Nantes'tadır. Kırım Savaşı dönemine ait olan 1853-1856 yılı Konsolosluk raporları Nantes'taki şubede yer almaktadır. Bu raporlar, Nantes'taki arşivde yer alan *Constantinople Ambassade série D* kısmında *Trébizonde* başlığı altında tasniflenmiştir. Bir klasör içerisinde iki ayrı dosyadan oluşan bu raporların ilk dosyası 1853-1854 ve ikinci dosyası ise 1855-1856 yıllarını kapsamaktadır. Raporların yazıldığı belgelerin numaraları her senenin başında yeniden numaralandırıldığı için bir dosya içerisinde iki defa aynı numara yer alabilmektedir. Bu sebeple ortaya çıkabilecek herhangi bir karışıklığı önlemek amacıyla belge numaralarının yanına tarihleri de eklenmiştir.

toplandıkları ve sonuçlarına değinilecektir. Savaş boyunca Trabzon ve çevresinde yaşanan bütün zorluklara rağmen Trabzon halkı gerçekten de fedakar bir şekilde askerlerine sahip çıkarak karşılıksız yardımlarda bulunmuşlardı. Bu konu ele alındıktan sonra son olarak savaşın Trabzon'da Müslüman-gayrimüslim ilişkileri üzerindeki etkileri anlatılmaya çalışılacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin yanında Kırım Savaşı döneminde Fransa'nın Trabzon'da bulunan konsolosunun diğer Fransız yetkililer ile yapmış olduğu yazışmalar, çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu çalışma için başvuru olan bir diğer önemli kaynak ise; Takvim-i Vekâfî'dir.

Güvenlik Sorunu

Kırım Savaşı esnasında Trabzon'da en önemli problem asayişti. Sorununun temelinde birbiriyle bağlantılı birkaç önemli neden yatmaktaydı. Savaş boyunca doğu cephesinde müttefiklerin en önemli üslerinden birisi olduğunu zikrettiğimiz Trabzon'un ekonomisi, özellikle de ithalat yönünden, yüzyılın en iyi seviyesine ulaşmıştı.⁵ Ama ekonomideki bu iyileşme beraberinde önemli bir problemi de getirdi. Savaş ekonomisi, çevre bölgelerdeki insanları şehre çekmekteydi. Şehirde bir anda kayda değer bir nüfus artışı meydana geldi. Öyle ki 1835'te yirmi beş bine yaklaşan nüfus, Kırım Savaşı'nın sonlarında yaklaşık üç katına kadar çıkmıştı.⁶

Güvenlik sorunu açısından en az demografik yapıdaki bu hızlı değişim kadar etkili olan bir diğer öge ise Vali Hafız Paşa'nın⁷ kötü yönetimiydi. Şehirde bulunan İngiliz ve Fransız konsoloslarının verdikleri bilgilere göre; Hafız Paşa, yaşının ilerlemesinden dolayı eyalet yönetimine bir türlü hâkim olamamaktaydı. Savaşın en ateşli olduğu dönemde Trabzon'da görevlendirilen Hafız Paşa, emri altında bulunan görevlilere karşı tutumlarında fazlasıyla yumuşak davranmaktaydı.⁸ Her ne kadar Hafız Paşa'ya, askeri sevkiyatlarda fedakârca hareket etmesinden dolayı birinci rütbeden Mecidiye Nişanı verilmişse de⁹ ilerde bahsedeceğimiz gibi, iâne-yi cihâdiyye askerinin toplanmasında kaza müdürlerinin karıştıkları

⁵ 1855 senesinde Trabzon ithalatı 2,432,160 pounda ulaşmıştı. İhracatta da bir önceki yıla nazaran 53,047 poundluk bir artış söz konusuydu. Bkz. A. Üner Turgay, "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1997, s. 57. Ticaretteki bu canlılığın en güzel göstergesi ise; daha önce lağvedilen Ticaret Meclisi'nin düvel-i ecnebiye tüccarlarının talebiyle Ağustos 1856'da Trabzon'da tekrar teşkil edilmesiydi. Bkz. BOA. HR.MKT 155-11.

⁶ Turgay, "a.g.m.", s. 64. Turgay'ın verdiği 70.000 rakamı abartılı bulunsa da Kırım Savaşı, gerçekten de nüfusun artışında önemli bir etkiye sahip olmuştur. XIX. yüzyıldaki genel nüfus değerlendirmesi için bkz. Özgür Yılmaz, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006, s. 37-48.

⁷ 18 Haziran 1854 tarihinde İsmet Paşa'nın yerine atanan Hafız Paşa bu görevde yaklaşık olarak 17 ay kaldı. Hafız Paşa'nın Trabzon Valisi olarak atanması hakkında bkz. BOA. İ.DH. 301-19074; Hafız Paşa'nın yerine Besim Paşa'nın atanmasına ilişkin ise bkz. BOA. A.DVN. 109-54.

⁸ İngiliz Konsolosunun iddialarına göre; Hafız Paşa'nın döneminde kaza müdürleri asker toplama işinde fukaradan yaklaşık 2 milyon kuruşu haksız biçimde gasp etmişlerdi. Valinin adamları da halka oldukça kötü davranmaktaydı. Bu sebeple bölgede ticaret durmuş, Trabzon şehrindeki erzak tükenmişti. Eyalet defterdarı ise bu işi yapabilecek yeteneğe sahip olmadığı gibi diğer memuriyetlere de ehliyeti olanların atanması gerektiğini öne sürmekteydi. Bkz. BOA. HR.TO. 222-11.

⁹ *Takvim-i Vekâfî*, Sayı 525 (14 N 1271/31 Mayıs 1855).

yolsuzluklar Hafız Paşa'nın otoritesinin ne durumda olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.¹⁰ Zaten bu hadiseden hemen sonra paşa görevden alındı.¹¹

Diğer taraftan Trabzon Eyaleti'nde Tanzimat'ın geç bir dönemde uygulanmaya başlaması, hem savaş öncesi hem de savaş sonrası yapılan birtakım idari değişiklikler ve yöneticilerin sık sık görevlerinden alınması da, ayrıca bir otorite boşluğuna neden olmaktadır.¹² İdari alandaki bu problem uzun soluklu bir yapıya sahipti. 1793-1851 yılları arasında Trabzon Eyaleti'nde yirmi üç vali görev yapmıştı. Fakat bunlardan üç tanesi yirmi altı yıl bu görevi yürütmüştü. Hazine-darzâde Süleyman Paşa yedi yıl, oğulları Osman Paşa on beş yıl ve Abdullah Paşa dört yıl ile toplam yirmi üç yıl valilik yapmışlardır. Geriye kalan otuz iki yıl içinde Trabzon Eyaleti'ni yirmi vali yönetmiştir. Böylece bu valiler ortalama bir yıl kadar görevde kaldıktan sonra ya görev yerleri değiştirilmiş ya da azledilmişlerdi. Tabi ki kısa süreli görev yapan valiler, eyalette otoriteyi sağlayamadan Trabzon'dan ayrılmak zorunda kalıyorlardı ve neticede önemli bir otorite boşluğu yaşanıyordu.¹³

Asayişin tesis edilememesindeki bir diğer unsur ise savaştan önce de var olan eşkıyalık hareketleridir. Birçok farklı nedene dayanan eşkıyalık, maalesef bu dönemde de yeteri kadar durdurulamamıştı. Soyguncuların önünün kesilememesinde ise daha ziyade Karadeniz Bölgesinin arazi yapısı önemli bir rol oynamaktaydı. Çünkü Doğu Karadeniz'in dağlık arazisi eşkıyanın saklanması için doğal bir imkan sağlamaktaydı.¹⁴

Trabzon'daki güvenlik sorununu ele alırken iki temel nokta üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki Trabzon ve civarında yaşanan eşkıyalık hareketleri, bir diğeri ise yerel

¹⁰ Fransız Konsolosu da meslektaşları gibi aynı kanaatlere sahipti. Hafız Paşa'yı sürekli olarak selefi İsmet Paşa ile kıyaslayan Fransız Konsolosu, Paşayı eyalette cereyan eden hadiselerin gerektirdiği enerjiden yoksun biri olmakla itham etmekteydi. Bu izlenimlerini Paşa'nın Trabzon'a ilk geldiği 21 Temmuz'da kendisini ziyaret ettikten sonra "...İlk izlenimim; yumuşak huylu ve iyiliksever birisi olduğudur. Lakin İsmet Paşa'nın enerjisine sahip olmadığı gibi bir valide aranılan kaliteye de sahip olmadığı anlaşılıyor..." ifadeleriyle dile getirmiştir. Bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.24 (21 Temmuz 1854)*. Benzer bir ifade için bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.53(24 Kasım 1854)*. Hafız Paşa'yı, görevden alındıktan sonra bile yermeye devam eden Fransız Konsolosu, yerine Besim Paşa'nın atanmasının olumlu bir gelişme olduğunu belirterek, aynı etkinin şehirde de hissedildiğine işaret etmiştir. Hafız Paşa'yı "*namuslu bir memur*" olarak öven Konsolos "*lakin bir vali olarak tamamen bomboştur*" diyerek onun idareciliğini yerden yere vurmaktaydı. Ayrıca "*sadece Batum ordusuna mühimmat göndermekle meşgul oluyordu*" ifadesiyle eleştirdiği Hafız Paşa'nın bir gün kendisine "*bu işin kendi meclisi olmadan düzenleyebildiği tek iş*" olduğunu söylemesi gerçekten de Valinin otoritesinin ne durumda olduğunu göstermesi ve Konsolosları biraz olsun haklı çıkarması bakımından önemlidir. Bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.124 (1 Aralık 1855)*.

¹¹ *Takvîm-i Vekâyi, Sayı 525 (5 R 1272/15 Aralık 1855)*.

¹² Mehmet Yavuz Erler, "Trabzon Eyaleti'nde Kanun Kaçakları (1856-1869)", *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, Ankara 1997, s. 79. Bu bağlamda savaşın hemen öncesinde ve savaş sırasında Trabzon Eyaleti'nde meydana getirilen idari alandaki bazı değişiklikler şöyleydi: Gümüşhane Sancağına bağlı bulunan Maçka'nın buraya on iki, Trabzon'a ise altı saat mesafede bulunması ve vergi gibi işlerin Trabzon'da yapılması hasebiyle Trabzon'a bağlanmasına karar verilmiştir. *BOA. C.DH. 12-86*; Trabzon Sancağı muzafatından Giresun, Eylül 1852'den itibaren Ordu'ya bağlanmıştır. *BOA. A.MKT.MVL. 55-91*; Erzurum'a bağlı İspir Kazasının bazı köyleri Trabzon'a bağlanmıştır. *BOA. A.MKT.NZD. 133-83*; Karahisar-ı Şarki sancağı Trabzon'dan alınarak Sivas'a devredilmiştir. *BOA. A.MKT.UM. 225-75*.

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdari Yapısı ve Yenileşme Zarureti", *OTAM*, S. 18, Ankara 2005, s. 285-317.

¹⁴ Erler, "a.g.m.", s. 87.

yöneticilerin savaş ortamını fırsat bilerek uygunsuz hareketlerle halk üzerinde uygulamış oldukları baskı ve zulümdür. Savaş sırasında alınan tedbirler ile sadece Trabzon Eyaleti'nin merkezi güvenli bir yapıya kavuşturulabilmişti. Fakat eyaletin diğer yerleşim yerlerinde halk, hem eşkiyadan hem de yerel yöneticilerden fazlasıyla muzdarip olmaktaydı. Trabzon Eyaleti'nde asayiş probleminin yoğunlaştığı iki bölge bulunmaktaydı. Bunlardan biri Ordu-Canik, diğeri ise Rize-Hemşin bölgesidir.

Savaş süresince sorunlu olan bölgelere değinmeden önce eyalet merkezinin durumu hakkında biraz bilgi vermek gerekir. Trabzon eyalet merkezi taşraya nazaran Kırım Savaşı sırasında asayiş açısından daha iyi bir durumdaydı. Bunun temel nedeni ise; askeri sevkiyata verilen önemden dolayı burada geçici bir zabitan birliğinin oluşturulmasıydı. Geçici olarak kurulan zabitan birliğinde ilk etapta az sayıda nefer görevlendirilmesine karar verilmişti. Fakat asayiş ve sevkiyat problemi ortaya çıkınca zaman zaman bu birliğin sayısının artırılması daha doğru bulundu. 1853 Şubat'ından önce Trabzon şehrinde zabitan birliğinde sadece yirmi iki nefer süvari bulunmaktaydı. Şubat ayından itibaren geçerli olmak üzere on nefer süvari daha eklenerek zabitan sayısı otuz iki nefer süvariye çıkarıldı.¹⁵ Belgelerden anlaşıldığına göre kısa bir süre sonra bu otuz iki adet süvarinin yanına altmış altı nefer piyade de eklendi.¹⁶ Lakin bu sayı yine yetersiz kaldı. Askeri sevkiyatta yaşanan bazı aksamalar, Bab-ı Ali'yi oldukça tedirgin etmekteydi. Askeri mühimmatın sevkinde zaman zaman oldukça fazla miktarda mühimmat depolarda beklemek zorunda kalıyordu. Mesela 1855 yılı sonunda yaklaşık olarak 11.000 yük askeri mühimmat, Trabzon anbarlarında bekliyordu. Hükümetin bu yöndeki hassasiyetini bilen Trabzon Valiliği, zabitanın sayısının artırılmasını talep etti. Bunun üzerine bab-ı Ali, süvarinin elli ve piyadenin de yüz elli nefere çıkarılmasını kararlaştırıldı. Ayrıca bu zabitanın maaşlarına da zam yapıldı.¹⁷

Temmuz 1855'te Trabzon ve bağlı kazalarda istihdam edilmiş olan zabitanların maaşları yetmediği için Vali tarafından yirmi kuruşluk zam yapılması ve kırk nefer piyadenin de geçici olarak ilave edilmesi talep edildi. İlave nefer talebi kabul görünürken, maaş zammı hazineye zarar vereceği için Maliye Nazırı'nın görüşü alındı. Maliye Nezareti de taşradaki zabitanın tek bir usülle mi yoksa farklı bir şekilde mi yapıldığını öğrenmek için diğer eyaletlerdeki zabitanla karşılaştırma yaptı. Neticede piyade neferatının altmış kuruşluk maaşı diğerleri ile aynı iken süvari maaşının on kuruş fazla olduğu ortaya çıkınca bu istekleri reddedildi.¹⁸ Kırk neferin ise ağustos ayından itibaren görevlendirilmesi için valiye yazı yazıldı.¹⁹

Eyaletin doğu kısmına nazaran daha sakin bir görünüme sahip olan batı taraflarında, halkın huzurunu bozanlar eşkiyadan ziyade, göçebe Türkmen aşiretleri ile tütün işinde çalışmaya gelen Lazlardı. Canik ve Ordu kazalarında cinayet ve gasp olaylarına karışan bazı şahıslar yakalansalar da²⁰ uzun zamandır meydana gelen asayişsizliğin nedeninin Kemahlı

¹⁵ BOA. İ.MVL. 308-12783.

¹⁶ BOA. A.MKT.MVL. 77-14.

¹⁷ BOA. A.MKT.MVL. 77-14.

¹⁸ BOA. İ.MVL. 324-13852 Lef 1.

¹⁹ BOA. İ.MVL. 324-13852 Lef 3. Trabzon Valisi, savaş için özel olarak oluşturulan bu zabitan birliğinin Kırım Savaşından sonra da görevine devam etmesini hükümetten talep etti. Bunun üzerine Meclis-i Vala'da yapılan görüşmelerde 100 kişilik bir zabitan birliğinin şahsi hizmetlerde, konak ve dairelerde kullanılmaması şartıyla Trabzon şehrinde bir süre daha ikametine karar verildi. BOA. A.MKT.MVL. 94-3. Aslında zabitan birliklerinin devam ettirilmesine ilişkin kaideler İmparatorluğun diğer bölgeleri için de geçerliydi. Bkz. *Takvîm-i Vekâyi, Sayı 557 (27 S 1274/17 Ekim 1857)*.

²⁰ BOA. A.MKT.MVL. 59-45.

olarak bilinen göçebeler ve Lazlar olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine merkezden Trabzon Valisi'ne gönderilen hükümle Kemahlı göçebelerin birer ikişer aileler şeklinde ziraat ve hayvancılıkla uğraşabilecekleri Terme ve Çarşamba'daki müsait köylere iskan ettirilmeleri kararı alındı. İskan işlerini da ya İstanbul'dan gelecek memurlar veyahut kaza müdürlüklerince yapılacak tayinlerle gerçekleştirilmesi emredildi. Ayrıca Lazların da zabt altına alınması istendiği gibi, bunları etkisiz kılmak amacıyla her iki grubun da kefalet yoluyla kontrol altına alınmaları emredilmiştir.²¹ Ayrıca gerek Kemahlı göçebelerin gerekse de Laz tayfası kefalete bağlanarak kontrol altına alınmaya çalışıldı.

Eyaletin doğu bölgesi, savaş alanına yakınlığı nedeniyle batıya nazaran daha tehlikeliydi. Daha önce ifade ettiğimiz gibi yöre arazisinin dağlık olması eşkiyanın kaçışlarını ve saklanmalarını kolaylaştırıyordu. Bunun yanında ticaretin artışı ve özellikle de Erzurum üzerinden İran'a giden ticaret kervanlarının çokluğu eşkiya için kaçırılmayacak fırsatları doğuruyordu.²² Bu bölgede eşkiya dışındaki bir diğer tehlike ise savaş firarileri ile savaş sonrası ortada kalan askerlerdi.²³ Devleti en çok Trabzon Eyaleti'nin doğusundaki Kura-yı Seba bölgesinin²⁴ eşkiyayı uğraştırmıştı. Buradaki eşkiyanın uzun süredir yakalanamamasının sebebi ise "yürümenin bile imkansız olduğu" yerlere ve İspir gibi dağlık köylere saklanmalarıydı.²⁵ Eşkiyayı ele geçirmek için büyük bir mücadele veren devlet, maddi açıdan da yüklü bir masrafın altına girmek zorunda kalmıştı. O tarihe kadar otuz altı bin kuruş gibi önemli bir meblağ, eşkiyanın yakalanabilmesi için harcanmıştı. Başını Ekşioğlu ailesinin çektiği Rize eşkiyasının yakalanması ise yöneticilerin ve halkın ortak hareket etmesiyle gerçekleştirilebildi. Kaza müdürünün çabaları ve Of halkının da katkılarıyla eşkiya, Rize tarafından def edildi. Fakat iş bu kadarla kalmadı. Ekşioğulları'nın İspir'e kaçacağı haberi alınınca derhal Erzurum Valiliği'ne konuya ilişkin bilgi verildi.²⁶ Her iki eyaletin ortaklaşa yürüttükleri hareket sonuç vermiş ve halkın desteği, Rize kaza müdürünün çabaları ve Erzurum Valisi'nin askeri desteğiyle eşkiya ele geçirildi.²⁷

²¹ BOA. A.MKT.UM. 152-22; 264-89.

²² Trabzon'dan Erzurum yoluyla İran'a giden kervanlarının yaşadığı sıkıntılar, Fransız Konsololuk raporlarında sıkça dile getirilmekteydi. Özellikle bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856*.

²³ Hatta Rize'den Bahriye için toplanan asker bakıyyesi ancak savaş bitiminde yakalanabilmiştir. Orda burda gezerek asayışı bozan bu bakıyyelerden 33 tanesi yakalanmış ve Trabzon'da hapsedilmişlerdir. Daha sonra bunlar Tersane-i Amire'ye gönderilmişlerdir. Bkz. BOA. A.MKT.NZD. 211-28. Kırım Savaşı sonrasında da devam eden eşkiyalık hareketi için bkz. Erler, a.g.m., s.77-82.

²⁴ Günümüzde İkizdere-Kalkandere ilçelerinin bulunduğu bölgedir.

²⁵ BOA. İ.DH. 355-23412.

²⁶ BOA. A.MKT.UM. 239-70.

²⁷ BOA. İ.DH. 355-23412. Eyaletin doğusunda Hemşin tarafında da zaman zaman eşkiya faaliyet göstermekteydiler. Bu taraftaki eşkiya da yerel yöneticileri oldukça fazla uğraştırmıştı. Hemşin Kazası'ndan Halit Ağazade Reşit Ağa adlı kişi, aynı kazada bulunan eşkiya ve işe yaramaz adamları kendi tarafında toplayarak hem burada ve hem de Erzurum ve Çıldır taraflarında eşkiyalık yapmaya, fukara halkı ezmeye başlamıştır. Bu eşkiya, 1847-1848 senelerinden bakaya kalan askerlerden külliyatlı miktarda akçe alarak onların yabancı ülkelere kaçmalarına neden olmuşlardır. Reşit Ağa bir ara Lazistan mutasarrıfı Abdüllatif Bey tarafından yakalansa da Erzurum'a firar etmeyi başarmıştı. Daha sonra Reşit Ağa ele geçirilemese de adamlarından Şabanoğlu Hüseyin, Kitapsızoğlu Muhsin ve Yunus adlı şahıslar yakalanmışlardı. Vergi toplanmasında bu tür suistimallerin, eşkiyalık hareketlerini tetiklediği düşünüldüğü için buna önlem olarak hariçten mal müdürü atanmamasına karar verilmiştir. Bkz. BOA. A.MKT.UM. 131-74.

Rize sancağında emniyet ve asayişini sağlamak için, Trabzon'da olduğu gibi, geçici bir zaptiye birliği oluşturuldu. Yüz on kişiden oluşan bu zaptiye birliği asayişin sağlanmasından sonra bir süre daha görevine devam etti. Yıllardır eşkıyanın yaptıklarından dolayı muzdarip olan halk, bu olayları bir daha yaşamamak için olsa gerek, zaptiyelerden kırk tanesinin maaşını bizzat kendileri ödemek istedi. Fakat hükümet bunun uygun olamayacağını beyan ederek halkın bu isteğini reddetti ve maaşların önceden olduğu gibi Hazine tarafından ödenmesini emretti.²⁸

Asayiş sorununun bir diğer ayağı da yöneticilerin kanunlara aykırı hareket etmeleriydi. Bu hadise de eşkıyalıkta olduğu gibi savaştan önce varolan bir durumdu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hafız Paşa'nın zayıflığı ve eyalet dahilinde yöneticilerin sık sık değiştirilmesi otorite boşluğuna sebebiyet vermekteydi. Çünkü, görevinden azledilen memur, daha halefi görevi devralmadan bulunduğu mevkiyi terkedebiliyordu. Bu durum bölgede idari açıdan suistimale açık bir boşluk yaratmaktaydı. Bunun en çarpıcı örneği Giresun Kazası'nda yaşanmıştır. Fransız Konsolosu'nun verdiği bilgiye göre; Temmuz 1854'te Giresun Kaymakamı görevden alınca yerine atanan şahıs gelmeden kazayı terketmişti. Bunu fırsat bilen bazı şahısların bölgedeki gayrimüslimlerin evlerine zorla girerek, onlardan tehdit yoluyla para koparmaya çalışmaları gayrimüslimlerden bir kısmının Trabzon'a göç etmesiyle sonuçlanmıştı. Olay karşısında Trabzon Valisi çare olarak emrindeki bir memuru, yeni kaymakam gelene kadar geçici olarak buraya yollamak zorunda kalmıştı.²⁹

Esas görevleri adaleti ve huzuru sağlamak olan yöneticiler, bazen makamına yakışmayan şekilde etraftaki adamları vasıtasıyla veya bazı eşkıya reisleri ile işbirliği içerisine girerek halka zulmetmekle kalmayıp halkın, kendilerini hükümete şikayet etmelerini dahi engelleyebilmekteydiler. Mesela Gümüşhane Kaymakamlığı'nı yürüten Tevfik Paşa, memuriyette bulunduğu sırada Tanzimat'a aykırı davranmış ve bir çok kere hakkında şikayette bulunmuştu. Lakin kaymakam, adamları vasıtasıyla yazılan dilekçeleri işe yaramaz hale getirmişti. Gümüşhane ahali buna rağmen şikayetlerinde ısrar ederek bir şekilde durumu Bab-ı Ali'ye bildirmeyi başardı. Tevfik Paşa'dan şikayetçi olan halk kendilerinin "...garibü'l-diyar..." olduklarından ve "...dertlerinin çare-yi ifadesini bulamadıklarını...", bu nedenle memleketlerinde çeşitli baskılara uğradıklarını dile getirerek, kaymakamın görevden alınmasını talep ettiler.³⁰ Bu şikayetin neticesinde Tevfik Paşa'nın görevden alınarak eyalet meclisinde yargılanmasına karar verildi.³¹

Kırım Savaşı esnasında şehrin idari yapısında bazı değişiklikler meydana gelmişti. Bu değişiklikler genel olarak halkın yararına yapılmakta ise de kimi zaman ahalinin zulme uğramasına yol açan gelişmelere neden olabilmekteydi. Mesela Giresun daha önce Trabzon'a tabi iken, savaştan hemen önce Eylül 1852'de, yine eyalet içinde kalmak koşuluyla Ordu Sancağı ile birleştirildi ve yönetim merkezi yapıldı.³² Ayrıca burası liva olarak düzenlenerek

²⁸ BOA. A.MKT.NZD. 194-99. Rize'deki eşkıya sadece bu bölge ile yetinmemiştir. Trabzon'un batı kesiminde de şerhketvari hareketler içerisinde bulunmuşlardı. Bu eşkıya içerisinde yaklaşık olarak on iki seneden beri bir türlü sindirilemeyen ve Akçaabat, Vakf-ı Kebir ve Görele taraflarında faaliyette bulunan eşkıya topluluğunun başı Akhisarlı (Ağasarlı) Bektaşoğlu Ömer adamlarıyla beraber yakalanmışlardı. Bkz. BOA. MVL. 300-79.

²⁹ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.22 (9 Temmuz 1854).*

³⁰ BOA. A.DVN. 75-65.

³¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 239.

³² BOA. A.MKT.MVL. 55-91.

kaymakam atanmıştı.³³ Buraya kaymakam olarak atananlardan Galip Efendi, Ayvasıl Kazası Müdürü Hüseyin Ağa ve İshak oğlu Ali Ağa adlı kişi ile ortak hareket ederek halka zulmetmeye başladı. Redif askeri toplama hadisesinde hayli rüşvet alan Galip Efendi, bununla da yetinmeyerek Tersane-yi Amire için talep edilen marangoz ve kalafatçı takımlarından dahi rüşvet almıştı. Dahası ehil olmayanları bu iş için görevlendirmişti. Galip Efendi, suçsuz yere insanları hapsedirerek cezalandırıyordu. Ayrıca Giresun kalesinde yıllardır saklanmakta olan fişek ve barut gibi cephaneyi kurallara aykırı olarak Trabzon tarafına gönderdi. Fakat Trabzon Valisi bu uygunsuz hareketi doğru bulmayarak söz konusu cephaneyi iade etti. Tabi ki bu durum külliyatlı bir masraf ile gerçekleşmişti. Bunu halktan talep etmekle kalmayan Galip Efendi, Giresun kalesinin yüzbin kuruş tutan tamir masrafını eyalet halkı ile kaleyi tamir etmeye hak kazanmış olan kişiler var iken, tamir masrafını iki yüz bin kuruş göstererek devleti dolandırmaya çalışmıştı.

Galip Efendi'nin bir diğer uygunsuz hareketi ise davalardan zorla para almasıdır. Ahalinin deyiimiyle “şunun ve bunun onar yirmişer gurusluk hukuk-u davaları vukuunda kendü katibi tarafından arzuhaller yazdırarak beşer gurus almakda” olan Galip Efendi ve adamları halk üzerinde gittikçe artan bir baskı kurmuşlardı. Galip Efendi, son olarak fukara köylü halkın geçim kaynağına da zorla el koymaya başlamıştı. İslam hukukuna göre 1/10 olan öşür vergisinin kanuna aykırı olarak 1/5-1/6 üzerinden alınması halkı perişan etmişti. Bütün bu baskılardan bunalan kaza halkı çareyi Kaymakam Galip Bey'i hükümete şikayet etmekte bularak başka birinin atanmasını talep etti.³⁴

Trabzon Eyaleti'nde güvenlik sorunu, Kırım Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Bölgenin dağlık coğrafyası, sık meydana gelen idari değişikliklerin tetiklediği savaş sonrası ortaya çıkan asker kaçakları, eşkıyalık faaliyetlerinde en önemli unsur olmuştur.³⁵

Trabzon'dan İâne-yi Cihâdiyye Askerinin Toplanması

1855 yazı Trabzon şehri için oldukça hareketli ve bir o kadar zor geçmişti. Ruslar'ın Kars ve Erzurum'a yönelik saldırılarını şiddetlendirmeleri, Trabzon Eyaleti'ni de etkilemişti. Trabzon Limanı'nın, hem doğu cephesinin en önemli ikmal üssü olması tüm eyalette başdöndürücü bir askeri hareketliliğe neden olmuştu. Bir taraftan askeri sevkiyat artarken, diğer taraftan Anadolu ordusunun asker ihtiyacı en üst seviyeye ulaşmıştı. Müttefiklerin Batum-Çürüksu civarındaki hareketliliği ile birlikte Ruslar'ın Erzurum ile Kars'ın irtibatını kesmek amacıyla saldırıya geçmelerinden sonra her iki bölge için de Trabzon'dan asker toplanmasına karar verilmişti.³⁶

³³ BOA. MVL. 146-57.

³⁴ BOA. MVL. 146-57. Fakat memurların görevden alınmaları her zaman işe yaramamaktaydı. Çünkü yerel yöneticiler eşkıya ile olduğu kadar başka yöneticiler ile de ortak hareket etmekteydiler. Mesela Maçka Meclis Azası Salih oğlu Ali ahaliye yaptığı zulm neticesinde görevinden alınması sonucunda bu kez, Zaptiye Çavuşu Eyyub oğlu Mustafa ile işbirliği ederek halkı tazyike devam etmiştir. Çaresiz kalan ahali de bunlara engel olunması için yeniden emirname yazılması talebinde bulunmuşlardır. Bkz. BOA. A.DVN. 103-30.

³⁵ Bkz. Mehmet Yavuz Erler, “a.g.m.”, s. 69-98.

³⁶ Mustafa Budak, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s.109-112.

İlk olarak, Batum-Çürüksu tarafına tayin edilen Selim Paşa, Haziran ayının başında on bin şişhane³⁷ kullanmasını bilen asker talebinde bulundu.³⁸ Daha bu askerlerin toplanma işi sona ermeden Ruslar'ın doğu cephesinde düzenlediği askeri manevralar üzerine, Trabzon'dan îâne-yi cihâdiyye³⁹ askerinin toplanması emredildi. Bu arada Rusların, Erzurum-Kars'a saldırılarını arttırmaları Anadolu ordusunda büyük bir heyecana neden oldu. Kars kuşatmasının bu ilk adımlarının atıldığı günlerde (18 Haziran) Anadolu ordusu kumandanı Ahmed Vasıf Paşa tarafından gönderilen tahriratta, Trabzon'dan asker istenilmesine rağmen hala bir haber gelmediğinden şikayet edilmekteydi.⁴⁰ Trabzon'da iki bin asker toplanmasına karar verilmişti ve bu iş için de Hacı Salihzade Süleyman Ağa görevlendirilmişti.⁴¹ Süleyman Ağa, Müşir'e verdiği cevapta gecikmenin nedenini daha önce asker sevkinde yaşanan tatsız olaylara bağlayarak, gönüllü şekilde asker toplamanın bu işin yapılmasını engelleyeceğini öne sürdü. Daha önce Batum ordusuna gönderilmek üzere toplanan askerlerin sevki esnasında aynı olayla karşılaşan Süleyman Ağa, yaşananlardan elde ettiği tecrübeyle gönüllü olarak toplanamayacağını ve bu problemin ancak bir ferman ile çözülebileceğini ifade etti.⁴²

Aslında bu fikri sadece Süleyman Ağa ileri sürmemekteydi. Trabzon Valisi Hafız Paşa da, asker sevki hususunda Süleyman Ağa ile aynı fikri paylaşıyordu.⁴³ Diğer taraftan Anadolu ordusu müşiri gibi Erzurum Valisi de bir an önce askerlerin toplanarak orduya katılmalarını istemekteydi. Erzurum Valisi ise yazdığı tahriratta Rus askerlerinin Kars'a saldırısını başarıyla püskürttüklerini ve Rusların hemen harekete geçemeyeceklerini; lakin Erzurum ile Kars'ın bağlantısını kesmeye çalışacaklarını düşündüklerini ve bunun önüne geçmek için ise daha fazla askere gerek duyulduğunu ifade etti. Erzurum civarında toplanabilen asker ile başıbozuklar Yeni Köy'e yollandığı için de acilen 2.000 kadar piyade başıbozuk askerine de ihtiyaç duyulduğunu vurgulayan vali, tahriratını askerlerin gönderilmemesi ya da geç kalınması durumunda bu işte görevli olanların çok ağır bir mesuliyetin altında kalacağını hatırlatarak Süleyman Ağa'yı açıktan olmasa da tehdit ederek bitirdi.⁴⁴

Yukarıda belirtildiği gibi asker toplanmasını ferman şartına bağlayan Trabzon Valisi ise asker toplamanın iki aydan önce yapılamayacağını, hatta padişahın alınacak bir fermanın bile bu işi en fazla bir ay öne çekeceğini düşünmekteydi.⁴⁵ Daha önce olduğu gibi yine Batum için toplanan asker örneği üzerinden hareket eden Hafız Paşa, kendilerinden bin asker istenildiğini, halk ile birlikte çok çalışarak iki ayda ve ancak sekiz yüz askeri sevk

³⁷ Ya da şeş-hâne, namlusunda altı adet yivi (oyuk) bulunan tüfeğe verilen addır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara 1998, s.993.

³⁸ BOA. İ.DH. 273-17123.

³⁹ Osmanlı Devleti'nde genel olarak savaş dönemlerinde ve olağanüstü zamanlarda alınan avarız vergisi, II. Viyana Kuşatmasıyla beraber zamanla normal bir vergi haline gelip farklı isimler adı altında toplanmaya başlanmıştır. İlk defa 1810 yılında "îâne-yi cihâdiyye" ismi resmen zikredilmeye başlanmıştır. Avarız vergisinden biraz farklı olan bu vergide hane hesaplı olmayıp, kazaların ve ahalilerin ekonomik durumlarına göre farklılık arz etmekteydi. Bkz. Abdülkadir Özcan, "îâne", *DİA*, C. 19, İstanbul 1999, s.228-231.

⁴⁰ BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 2; Kars kuşatmasının seyri ve Erzurum civarındaki hareketlilik için bkz. Mustafa Budak, *a.g.t.*, s.104-112.

⁴¹ BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 2.

⁴² BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 3.

⁴³ BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 6,7.

⁴⁴ BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 4.

⁴⁵ Fransız Konsolosu da Vali'nin bu olayın geç kalmasından korktuğunu ifade etmekte. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.88 (1 Temmuz 1855)*.

edebildiklerini söylemiştir. Vali, vurgulamak istediği şeyi aslında tahriratının sonuna saklamıştı. Çünkü bir fermanla bu işin yapılması demek aynı zamanda bu şahısların zorla götürülmeleri demektir. Bu sebeple askerlerin işe yaramayacaklarını belirtti. Hafız Paşa, başlarına gelmesi muhtemel hadiseleri tahmin eden bu askerlerin dağa kaçıp, sonra birer ikişer toplanılarak İstanbul'a gönderileceklerini bildiklerini de sözlerine ekledi. Ayrıca asker toplanmasından sonra da önemli bir problem daha halledilmeliydi. Sevk edilecek olan askerlerin çoğu çiftçi olduğu için bunların maddi durumları kötüydü. Bu durumun sorun yaratmasını istemeyen Hafız Paşa askerlere maaş olarak verilmesi öngörülen altmış kuruşun artırılarak yüz kuruşa çıkarılmasını tavsiye etti.⁴⁶

Nihayet Haziran ayı sonlarında önemli bir gelişme oldu. Trabzon Valisi halkın, ulemanın ve diğer muteber şahısların da katıldığı bir meclis toplantısında konuyu dile getirdi. Böylece Trabzon ve civarından asker toplanılmasına karar verildi. Fakat asker toplama ve sevk etmenin oldukça zor olduğunu bizzat kendisi dile getiren Hafız Paşa, moral açısından olsa gerek mecliste alınan karar ile on ila on beş gün içerisinde tahminen 30.000'e yakın asker toplanılacağı hükümete iletildi.⁴⁷

Gerçekten de 27 Haziran'da mecliste alınan karar hızla uygulamaya koyulmuş ve on bine yakın asker 8 Temmuz'dan itibaren Erzurum'a doğru sevk edilmeye başlanmıştır. Fakat bu kadar askerin silahsız bir şekilde sevk edilmesinin Trabzon ile ilgili alınan tedbirlere zarar verip vermeyeceği ve daha sonra herhangi bir karışıklığa yola açıp açmayacağı tartışıldı. Bu müzakerenin sonucunda askerlerin görevliler eşliğinde sevk edilmelerine karar verildi.⁴⁸ Bunun üzerine Vali Hafız Paşa, bu sevkiyat işini bizzat üstlendi ve askerler ile beraber Erzurum'a doğru yola çıkmaya karar verdi. Asker sevkiyatı, kalabalık dolayısıyla bir kaç güne yayıldı. Hergün binlerce asker Erzurum'a ulaşmaktaydı. Hafız Paşa'nın başını çektiği ilk konvoy bin beş yüz askerin yanında yirmi kadar top vardı. Bu ilk konvoy, 8 Temmuz Cumartesi⁴⁹ günü saat üç sularında Trabzon'dan ayrıldı.⁵⁰ Bir sonraki bin beş yüz kişilik konvoy ise ayın dokuzunda şehirden ayrıldı.⁵¹ Ayın on ve on birinde ise iki bin beş yüz kişilik bir diğer konvoy daha yollandı.⁵² Hafız Paşa Erzurum yolu üzerinde de epey sayıda asker toplamayı ummakla birlikte bunların daha önce hiç silah kullanmamış kişiler olması paşayı tedirgin etmekteydi.⁵³

Her ne kadar Trabzon Valisi Erzurum'a sevk edilecek asker işini üstlenmişse de bu işi hemen halledip geri dönmesi emredilmişti. Çünkü eyalet idareden yoksun kalacağı gibi, ayrıca Rus ordusunun arasıra eyalet dahilinde olan Batum tarafına hücumda bulunması şehir merkezi için önemli bir tehlike arz etmekteydi. Ayrıca takım takım gelen askerlerin erzakları tam olarak verilemediğinden şikayetler artmakta ve çok fazla zorluk yaşanmaktaydı. Bütün bu

⁴⁶ BOA. İ.DH. 322-20961 Lef 5.

⁴⁷ Fransız Konsolosu bu rakamı 40.000 olarak vermektedir. Bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.88 (1 Temmuz 1855)*. Vali, sevk edilecek askerlerin fakir ve maaşsız olduklarını tekrar hatırlattı ve bunlara iânenen bir miktar verilmesini talep etti. Bkz. BOA. İ.DH. 324-21080 Lef 8.

⁴⁸ BOA. A.MKT.NZD. 154-27.

⁴⁹ Fransız Konsolosu bu tarihi 7 Temmuz olarak verir. Bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.89 (9 Temmuz 1855)*.

⁵⁰ BOA. İ.DH. 324-21080 Lef 22.

⁵¹ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.89 (9 Temmuz 1855)*. Akçaabad kazasında işler biraz gecikmiş ve buradan tolanan askerler 4 gün sonra sevk edilmeye başlanmışlardır. BOA. İ.DH. 324-21080 Lef 27.

⁵² *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.91 (13 Temmuz 1855)*.

⁵³ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.89 (9 Temmuz 1855)*.

sebeplerden ötürü Vali'nin sağlıklı ve temiz olan on bine yakın askeri Erzurum'a sevk ettikten sonra yanında bin adamla geri dönmesi istendi.⁵⁴ Sevkiyat işi yaklaşık olarak on gün sürdü.⁵⁵ Trabzon'dan toplanan askeri Erzurum'a getiren Trabzon Valisi Hafız Paşa, hükümetin uyarısına rağmen Trabzon'a hemen dönemedi. Çünkü Ruslar Erzurum'da Hasan Kale önlerine kadar gelmişti. Vali'yi tehlikeye atmak istemeyen hükümet Batum ordusunun elinde yeterli derecede erzak bulunması sebebiyle de Hafız Paşa'nın bir süre daha Erzurum'da kalmasına karar verildi.⁵⁶

Sevkiyat tamamlandıktan sonra bile Hafız Paşa askerlere maddi yardımlarda bulunulması konusundaki ısrarlarına devam etti. Vali, Erzurum'a sevk edilen askerlerden bir kısmına, çektikleri zorluklardan dolayı atıyye suretiyle veyahut emsali bir maaş verilmesi yönünde hükümetten ricada bulundu. Hafız Paşa, daha önce yaptığı gibi bir önceki asker toplanmasında yaşanan sıkıntıları dile getirdi. Trabzon'dan toplanan askerlere iyi bakılmadığı gibi maaş tahsisinde dahi bulunulamamıştı. Hayli zorluklarla karşı karşıya kalındığı için daha sonra yinelenen askere davet çağrısına az sayıda kişinin icabet etmişti. Dahası ekonomik kaygılardan dolayı bazı askerler, Rusya tarafına geçmişti. Hafız Paşa son olarak zaten fakir olan bu askerlerin her ne kadar din için mücadele etseler de bir süre daha o tarafta kalacakları için fazlaca sıkıntı çekeceklerini hükümete hatırlatmayı uygun gördü.⁵⁷

Trabzon Eyaleti'nin asker toplama işini oldukça hızlı bir şekilde gerçekleştirmiş olması, bir başarı olarak görünse de kısa bir süre sonra bu hadisede büyük bir yolsuzluk yapıldığı ortaya çıkmıştır. Asker toplama işine yapılan ilk itiraz Vali'nin tavırlarına oldu. Gayrimüslimler, kendilerinin bulunmadığı bir meclis toplantısında bu kararın alındığını ileri sürdüler.⁵⁸ Ayrıca bu iş ile görevli olan memurların, kendilerinden ve köylülerden fazlaca ve haksız şekilde para aldıklarını ve tüccar olduklarını bildirmelerine rağmen üstüne bir de yaşlılar dahil olmak üzere askere alınmalar olduğunu, köylerde kendilerine zulm yapıldığını iddia ettiler.⁵⁹ Gayrimüslimlerin 3 Ağustos'taki bu şikayetleri üzerine ilk olarak bir hafta sonra soruşturma için Harp Komisyonu'ndan Kabulî Efendi Trabzon'a gönderildi.⁶⁰ Daha sonra

⁵⁴ BOA. İ.DH. 324-21080 Lef 29.

⁵⁵ BOA. A.MKT.NZD. 159-38. Aynı belgede Erzurum'a sadece Trabzon'dan değil Harput ve civarından da muvazzaf asker gelmekte olduğu ve bu askerlerin çadıra ihtiyacı olduğunu bilen Erzurum halkı tarafından 500 çadır yaptırılmış olduğu ve 15 gün sonra buraya gönderileceği ifade edilmiştir.

⁵⁶ BOA. İ.DH. 327-21276. Erzurum'a asker sevkinden sonra'da bazı istenmeyen hadiseler yaşanmıştır. Mesela Trabzon'dan Erzurum'a Hafız Paşa ile birlikte gelen dört yerli toçu bölüğünün üçü firar etmeye karar verip olay çıkarmışlar ve Karadeniz'in güvenliği açısından bunların tekrar Trabzon'a gönderilmelerine karar verilmiştir. BOA. İ.DH. 337-22151.

⁵⁷ BOA. İ.MMS. 6-191 Lef 1,2. Diğer belgelerde Trabzon'dan toplanan asker sayısı 10.000 civarında verilirken bu belgede 15.000 olarak verilmektedir.

⁵⁸ BOA. İ.DH. 325-21141 Lef 9. Lakin Fransız Konsolosu Haziranın 26'sında Vali'nin farklı Hristiyan cemaatlerine haber yolladığı bilgisini verir. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.88 (1 Temmuz 1855).*

⁵⁹ BOA. İ.DH. 325-21141 Lef 9.

⁶⁰ BOA. İ.DH. 325-21141 Lef 15. Lakin bu durum Trabzon'da yaşayan bütün gayrimüslimlere karşı haksızlık yapıldığı anlamına gelmemelidir. Mesela Trabzon'da yaşayan 30 Ermeni aileden 50 asker toplanarak Erzurum'a gönderilmelerine karar verilmiştir. Fakat bunlar silah kullanmayı bilmediklerini ifade ederek orduda başka görevlerde hizmet etmek istediklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca çiftçi olan bu köylü Ermeniler, ekin vakti olduğu için geçim yolları olan ziraat işlerinin aksayacağını, bu sebeple çocuklarının nafakalarını dahi karşılayamayacakları, sefalet ve zaruret hallerinin ortaya çıkacağını ve perişan bir halde öteye beriye dağıldıklarını Trabzon patriğine bildirmişlerdir. Bunun üzerine bu şahsıların orduda başka işlerde kullanılmalarına karar verilmiştir. Bkz. BOA. HR.MKT. 115-23.

Şubat 1856'da da Harput eski Defterdarı Abdünnafi Efendi yedi bin beş yüz kuruş maaş ile bu olayların tahkikatını yapmakla görevlendirildi.⁶¹

Abdünnafi Efendi'nin yapmış olduğu tahkikat, gerçekten de asker sevkiyatında büyük bir yolsuzluğun ve zulmün yapıldığını ortaya çıkardı. Bu hadise aynı zamanda Hafız Paşa'nın ve Süleyman Ağa'nın asker sevkiyatında yaşanması muhtemel zorluklara ilişkin daha önce öne sürdükleri iddialarda ne kadar haklı olduklarını da gösterdi. Hafız Paşa'nın ve Süleyman Ağa'nın düşündükleri gibi gerçekten de sevkiyat esnasında bir kısım asker firar etmiştir. Hatta Fransız Konsolosu, Hafız Paşa'nın ancak üç bin-dört bin kadar askeri Erzurum'a getirebildiğini söylemektedir.⁶² Fakat sorun askerlerin firar etmesi değildi. Asıl sorun, firari askerleri bulmakla görevlendirilen kaza müdürleri ve onların vekillerinin yapmış olduklarıydı. Bu şahıslar, firarileri bulmak amacıyla köylere gelmişler ve burada firarilerin akrabalarını haps ve tazyik ettikten sonra bunların hanelerini mühürlemişlerdi. Bütün bunlarla yetinmeyen kaza müdürleri ve vekilleri, asker celbi hususundaki kararda yeri olmadığı halde bedel alma usulünü tatbik ederek hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden zorla para almışlardı.⁶³ Trabzon Meclis-i Kebiri'nde yapılan yargılamalarda, kaza müdürleri ve vekilleri ile onların zorla para aldıkları şahıslar yüzleştirildi. Kimi şahıslar paralarının tamamını alırken, kimileri de karşı tarafla anlaşarak bir kısmını almayı başardı.⁶⁴ Bu işe karışan kaza müdürleri ve vekilleri tutuklandı. Suistimalleri önlemek amacıyla Trabzon'daki kaza müdürlüklerine yerli halktan kişilerin atanmamasına karar verildi.⁶⁵ Son olarak da Hafız Paşa azledilerek yerine Yanya Valisi Besim Paşa atandı.⁶⁶

Kırım Savaşı ve Trabzon Halkının Yardımları

Harp boyunca Trabzon halkı büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştı. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bir taraftan askeri sevkiyatın yoğunluğu ve buna paralel olarak nüfus artışı hem şehirde hem de eyalette bir takım sorunu da beraberinde getirmişti. Savaş boyunca askeri mühimmat ve erzakın sevki, hem Erzurum hem de Batum'daki ordular için hayati öneme sahipti. Çünkü buralara yapılan sevkiyatta herhangi bir gecikme çok pahalıya patlayabilirdi.

Osmanlı Devleti için askeri mühimmat ve erzakın sevkiyatında en hassas nokta, bunların zamanında ulaştırılması idi. Denizden vapurlarla Trabzon'a getirilen mallar ya küçük sandallarla Batum tarafına ya da karaya çıkartıldıktan sonra yük hayvanları ile Erzurum'a doğru gönderilmekteydi. Her iki şekilde de olumsuz hava koşulları zaman zaman sevkiyatın aksamasına neden olabilmekteydi. Ama daha kötüsü sevkiyat vasıtalarının zarar görmesi idi. Özellikle de kış mevsiminde yapılan sevkiyat denizde sandalların zarar görmesine⁶⁷, karada ise yük hayvanlarının telef olmasına neden oluyordu. Bir keresinde Batum'da 20 günlük erzak

⁶¹ BOA. A.MKT.MVL. 78-47.

⁶² *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.93 (24 Temmuz 1855).*

⁶³ *İ.MVL. 364-15947 Lef 35-36.*

⁶⁴ Mesela Vakf-ı Sagir Sancağı için bkz. *İ.MVL. 364-15947 Lef 4.*

⁶⁵ *İ.MVL. 364-15947 Lef 35-36; BOA. A.MKT.MVL. 84-33.* Fakat Kaza Müdürleri Trabzon'un muteber şahıslarından olduğundan bazılarını çevre Eyaletlerde görevlendirilmelerine karar verildi. *İ.MVL. 364-15947 Lef 35.*

⁶⁶ *Takvîm-i Vekâyi, Sayı 525 (5 R 1272/15 Aralık 1855).*

⁶⁷ Karadeniz, özellikle de Kış mevsiminde, gemiler için oldukça tehlikeliydi. Zaman zaman Karadeniz'de işleyen vapurlar büyük tehlikeler atlatabilmekteydi. Mesela 1853'te İstanbul-Trabzon arasında işleyen bir İngiliz gemisi sisli hava nedeniyle Sinop yakınlarında moloza oturmuştu. Bkz. *Takvîm-i Vekâyi, Sayı 468 (4 Ş 1269/13 Mayıs 1853).*

kalmasına rağmen bir türlü nakliyat gerçekleştirilememişti. Bunun üzerine Trabzon Valisi, Batum'a sevkiyat için yüz elli iki yüz bin kıyye malzemeyi taşıyabilecek bir vapur talebinde bulundu. Çünkü kış mevsiminde Trabzon sahilinde bulunan çoğu çürük sandallarla malzemenin ulaştırılabilmesi ancak 40-50 günde mümkün olabilmekteydi.⁶⁸ Valinin bu isteği ne kadar makul görünse de, donanmanın Karedeniz'de olmadığı bir zamanda Batum'a yalnız başına bir vapuru göndermenin büyük bir tehlike arz edeceği düşünülerek reddedildi.⁶⁹ Aslında her iki tarafın da gerekçeleri kendilerince haklı görünmekteydi. Fransa'nın Trabzon Konsolosu'nun anlattığı bir hadise ise hem valinin hem de hükümetin kaygılarını doğrulamaktadır. Konsolosun 27 Haziran 1854 tarihli raporunda anlattıklarına göre; mayıs ayında tuz ve başka malzemeler yüklü bir Osmanlı ticaret gemisi ve üç adet sandal Trabzon'dan Vardan'a doğru yola çıkmışlardı. Kafile yüklerinin büyük bir kısmını boşalttıktan sonra hava koşullarının kötüleşmesinden dolayı oradan ayrılıp, Gelincik tarafına sığınmak zorunda kaldı. Türk gemilerinin durumunu haber alan ve tam o esnada Soğucak'ta bulunan Rus askerleri derhal harekete geçip, sahildeki bazı sandalları alarak Osmanlı gemilerine doğru yöneltiler. Bunun üzerine Türk gemilerinin kaptanları ve mürettebatları küçük kayıklara atlayarak Abhazy'a doğru yola çıktılar. Bu esnada Rusların açtığı ateş yüzünden, Türkler'e ait kırk bin-elli bin kuruş değerindeki emtia ile yirmi beş bin-otuz bin kuruş değerindeki üç veya dört sandal kayboldu.⁷⁰

Trabzon'dan Erzurum'a yapılan sevkiyatta ise en büyük sorun yük hayvanlarının telef olmalarıydı. Malzemeleri taşıyan katırlar kimi zaman şiddetli kıştan dolayı kimi zaman da gereğinden fazla mesafede kullanıldıkları için telef olabiliyorlardı. Bu hayvanların ölmesi demek geçimini bu yoldan sağlayan kimi Trabzonluların da büyük maddi kayıplara uğramaları demekti. Mesela Ocak 1854'te Anadolu ordusu için Trabzon tarafına deniz yoluyla gönderilen mühimmat, cephane, gülle, elbise ve ayakkabı gibi malzemeler Bayburt'a ulaştırılmıştı. Fakat tam bu sırada Bayburt'ta yine Anadolu ordusu için zahire toplanmıştı ve bunun da Erzurum'a nakl edilmesi gerekmektedir. Öncelikle bunlar Erzurum'a oradan da Kars'a yollandı. Cephane ise hala Bayburttaki beklemekteydi ve derhal yollanması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için gerekli olan yük hayvanları ise o anda mevcut değildi. Sivas'tan kiralanan hayvanlar da henüz buraya ulaşmadığından, çare olarak Trabzon'dan yük hayvanı istenildi. Ama daha önce Trabzon'dan fakir fukaradan kiralanan altı yüz yetmiş bir yük hayvanının Bayburt'a sevkiyat yapıp geri dönmesi gerekirken, Erzurum-Kars tarafına gönderilmeleriyle bunların neredeyse yarısı telef olmuştu. Bu sebeple Trabzon Valisi ellerinde ağır malzemeleri taşıyacak hayvan kalmadığını belirtti.⁷¹ Bu gelişmenin üzerine Sivas'ta bolca bulunduğu tespit edilen katırlardan beş yüz-altı yüz tanesinin derhal Trabzon'a gönderilmesi emredilmiştir.⁷² Keza daha sonra da Kastamonu ve civarından bin beş yüz kadar yük hayvanı kiralınmasına karar verilmiştir.⁷³

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Trabzon'dan yapılan askeri sevkiyatlar başarı ile gerçekleştirildi. Bu başarıda askeri ve idari yöneticiler kadar halkın da büyük payı olmuştur. Hatta hem savaşın başında Trabzon Valisi olan İsmet Paşa'ya hem de onun yerine geçen Hafız Paşa'ya daha önce belirttiğimiz gibi, sevkiyattaki başarılı çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür edilerek birinci rütbeden Mecidiye Nişanları verildi.⁷⁴

⁶⁸ BOA. A.MKT.NZD. 112-81 Lef 2.

⁶⁹ BOA. A.MKT.NZD. 112-81 Lef 1.

⁷⁰ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.20 (27 Haziran 1854).*

⁷¹ BOA. İ.MVL. 309-12855 Lef 1.

⁷² BOA. A.MKT.UM. 153-10.

⁷³ BOA. A.MKT.MHM. 84-58.

⁷⁴ BOA. İ.DH 289-18152; A.MKT.UM. 195-86; *Takvîm-i Vekâyi, Sayı 525 (14 N 1271/31 Mayıs 1855).*

Trabzon halkı, savaş boyunca maddi yardımlarının yanında malzeme ve hayvan tedarikinde de Anadolu ordusunu elinden geldiği kadar desteklemeye çalışmıştı. Örneğin, Ocak 1854'te Trabzon'un muteber tüccarlarından Yelkencizade Mustafa Ağa ile ortağı Hacı Hasanazade Ahmed Ağa îâne-yi cihâdiyyeden olmak üzere Kalafat adlı mevkiide bulunan 55'şer kantarlık iki adet çapa demirini Tersane-yi Amireye gönderilmek üzere Valiliğe teslim ettiler.⁷⁵ Yine Ocak 1854'te ordu için at gerektiğini Ceride-i Havadis gazetesinden öğrenen Trabzon halkı seferber oldu ve Trabzon'da az sayıda at olduğunu ve onların da işe yaramayacak düzeyde olduğunu belirterek aralarında at pahası olarak beş yüz kese⁷⁶ (250.000 kuruş) toplayıp Anadolu ordusuna gönderdiler.⁷⁷

Haziran 1854'te ise Anadolu ordusuna yollanan top ve kapakların taşınma ücreti de beş yüz-altı yüz kese (250.000-300.000 kuruş) tutar iken yine Trabzon halkı bunları ücret almadan nakl ettikleri gibi yiyecekleri ekmekleri dahi kendileri almışlardı. Eyaletin diğer sancakları da Anadolu ordusunu ellerinden geldiği kadarıyla desteklemeye çalışıyorlardı. Mesela, Ordu Sancağı ahalisi de on üç bin yetmiş sekiz kile mısırı orduya vermişlerdir. Gümüşhane ve Karahisar-ı Şarki ahalisi de her bir takımıyla yüzer baş hayvanı yine orduya bedelsiz olarak vermişlerdi.⁷⁸

1853 senesi sonu ve 1854 başında Trabzon ve civarından Batum'daki ordu için toplanan yardımlar ise çok daha önemliydi. Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nın başlangıcında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için "îâne-yi cihâdiyye" adı altında yardım toplanması amacıyla birçok yere emir göndermişti. Bu emirlerin gönderildiği yerlerden biri de Trabzon Eyaleti idi.⁷⁹ Bu yardımlar hem Müslüman hem de gayrimüslim ahaliden toplanmıştı. Trabzon ve kazalarından toplanan yardım miktarı 456.250 kuruştur.⁸⁰ Bu miktarın kazalara göre dağılımı ve yardıma katılanların sayısı şu şekildedir:

Kaza Adı	Toplanan Miktar	Katılımcı Sayısı
Nefs-i Trabzon	189.800 kuruş	163

⁷⁵ BOA. İ.DH. 288-18101.

⁷⁶ Bir kese, 500 kuruşa bedeldi. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul 2006, s.1225.

⁷⁷ Trabzon Valisi bir tahriratında şu ifadeleri kullanmıştır: "...malen ve bedenlen devlet-i aliyye'ye hidmet cümleye farizan-ı zimmet olduğu misillü din ü mübeyyin ve saltanat-ı seniyye-yi ebed-rehn uğrunda mal ve can ve evladlarımızı fedaya azimet-i niyet iylediğimiz derkar ve bu sırada bazı eyalet ve evliye ahalisi taraflarından bargir takdim olunmakta idüğü ceride-yi havadis nüshalarından mütalaa-güzar-ı acizanemiz olub bu vechle ifa-yı şerit-i ubudiyeti bizler dahi farizan-ı zimmet bilüb fakat memleketimizde bargir bulunmadığına ve bulunanlar dahi ordu-yu hümayunlarca bir işe yarayamayacağına binaen bargir bahası olmak üzre zi-kudret beyninde bir beşyüz kise tedarik ve tahzir iylediklerini..." Bkz. BOA. İ.DH 287-18039. Takvîm-i Vekâyi'de bu yardım ile alakalı olarak "...bunların dahi böyle kendü istek ve hevahişleriyle ibraz-ı eser-i sadakat ve hamiyet itmeleri şayan-ı takdir olub..." ifadeleri yer almaktadır. Bkz. *Takvîm-i Vekâyi*, Sayı 498 (4 R 127/4 Ocak 1854).

⁷⁸ BOA. A.MKT.UM. 158-43.

⁷⁹ Sezgin Demircioğlu-Nazım Kuruca, *Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi (Yardımlar)*, Trabzon 2008, s. 59.

⁸⁰ BOA. İ.DH 289-18184. Ayrıca Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 84, Ankara 2006, s. 181-204; Belgenin değerlendirmesi için bkz. A. Üner Turgay, "Îâne-i cihâdiyye: A Multi-Ethnic, Multi-Religious Contribution to Ottoman War Effort", *Studia Islamica*, No. 64 (1986), s. 115-124; Besim Özcan, "1853-1856 Osmanlı-Rus Harbi'ne Trabzon Eyaleti'nin Maddi Katkısı", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Ed. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon 2002, s. 371-380; Demircioğlu-, *a.g.e.*, Trabzon 2008.

Yomra	13.400 kuruş	23
Rize	28.500 kuruş	51
Of	27.800 kuruş	49
Sürmene	73.900 kuruş	92
Akçaabad	44.800 kuruş	114
Tonya ⁸¹	7500 kuruş	10
Görece	24.000 kuruş	41
Tirebolu	35.000 kuruş	51
Keşab	11.400 kuruş	17
Toplam	456.250 kuruş	611

Toplanan yardımın tamamı, paraya acil ihtiyaç duyan Batum ordusuna yollandı. Batum'daki kumandanlar tarafından üç beş gün içerisinde herhangi bir şekilde en azından birkaç yüz bin kuruşun bulunmasının gerektiğini Bab-ı Ali'ye bildirdiler. Çünkü orada bulunan askerlerin maaşları uzun zamandır ödenemediğinden büyük bir sıkıntı yaşanmaktaydı ve İstanbul'dan istenen para da henüz gelmemişti.⁸² Diğer taraftan İsmet Paşa ise, iki yük⁸³ elli bin kuruşun (190.000 kuruş) Batum'a gönderilmesini, buna karşılık geriye kalan üç yük elli altı bin iki yüz elli kuruşun (266.250 kuruş) ise yapılan masraf ve harcamalardan dolayı hayli açığı bulunan Trabzon'da kalması talebinde bulundu.⁸⁴ Fakat Batum ordusunun bu paraya şiddetli şekilde ihtiyaç duyduğunu düşünen hükümet, paranın tamamının Batum'a gönderilmesine karar verdi.⁸⁵

Trabzon'da îâne-yi cihâdiyye yardımları bununla sınırlı kalmadı. Bir süre sonra Canik ve Lazistan Sancakları da bu yardım kampanyasına dahil oldular. Buralardan toplanan miktar ise Trabzon ve kazalarından toplanandan biraz daha fazla idi. Bu kampanyada Canik'ten 436.353⁸⁶ ve Lazistan'dan ise 88.058 kuruşluk bir yardım toplandı. Ayrıca Vali İsmet Paşa'nın da aralarında bulunduğu eyalet yöneticileri de kayda değer miktarda yardımlarda bulundular.⁸⁷ Bu şekilde Kırım Savaşı sırasında Trabzon Eyaleti'nden toplanan îâne-yi cihâdiyye miktarı bir milyon kuruşa yaklaştı ki gerçekten de bu meblağ oldukça yüksekti.⁸⁸ Trabzon Eyaleti savaş sırasında böylece hem maddi, hem insani güç anlamında Anadolu ordusuna önemli derecede katkı sağlamış ve eyalet halkı savaşın kazanılması yolunda canla başla mücadele etmişti.

⁸¹ Özcan, bildirisinde 1270 tarihli devlet salnamesinde bu dönemde Trabzon kazaları arasında Tonya'nın da yer aldığını ve ismi yazılmayan bu yerin Tonya olduğunu belirtmiştir. Buna karşın Turgay'ın makalesinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri tarafından hazırlanan eserde ise bu kısmın Akçaabad'a ek olarak yazıldığı kabul edilmektedir. Karş. Özcan, "a.g.m.", s. 375; Turgay, "a.g.m.", s. 120, *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, s. 195-199.

⁸² BOA. İ.DH 289-18184 Lef 2.

⁸³ Bir yük 100.000 kuruş etmekle birlikte, her zaman bu değer ile ölçülmemiştir. Burada bir yük 70.000 kuruş olarak geçmektedir.

⁸⁴ BOA. İ.DH 289-18184 Lef 3.

⁸⁵ BOA. İ.DH 289-18184 Lef 5. Özcan yanlışlıkla yukarıda at pahası olarak toplanan 500 kese'yi (250.000 kuruş), 456.250 kuruşluk yardım parasından Batum'a gönderilen miktar olarak göstermiştir. Karş. BOA. İ.DH. 287-18039; 289-18184 ve Özcan, "a.g.m.", s.377.

⁸⁶ Takvîm-i Vekâyi'de Canik'tan üç defada toplanan bu yardımın bir yük 22.000 kuruş yani 92.000 kuruş olduğu belirtilmektedir. Bkz. *Takvîm-i Vekâyi*, Sayı 526 (21 R 1272/31 Aralık 1855).

⁸⁷ Özcan, "a.g.m.", s. 377-378. Canik'ten yapılan yardımlar için ayrıca bkz. *Takvîm-i Vekâyi*, Sayı 524, (6 N 1271/23 Mayıs 1855); Sayı 525 (14 N 1271/31 Mayıs 1855); Sayı 526 (24 N 1271/10 Haziran 1855).

⁸⁸ Özcan, "a.g.m.", s. 379.

Kırım Savaşı ve Trabzon'daki Dini Gruplar

Trabzon'da yaşayan gayrimüslimlerin çoğunluğunun Ortodoks olduğunu ve Rusya'nın bu savaşa Osmanlı vatandaşı Ortodoksların hamisi sıfatıyla onların hakkını korumak için giriştiğini düşündüğümüzde Trabzon ve civarında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki münasebetlerin son derece hassas dengeler üzerine oturmuş olacağına kanaat getirmek mümkündür. Hatta bu durum büyük sosyal olaylara gebe bir toplum yapısı ile karşılaşılabilceğini düşündürmektedir. Gerçekten de belgelerden anlaşıldığına göre savaş boyunca Trabzon şehrinin Müslüman ve gayrimüslim sakinleri arasında bir takım gerginlikler yaşanmıştı. Fakat savaş boyunca şehirde dini gruplar arasındaki bu gergin hava sadece savaşın hemen başında bir kez fiziksel bir çatışmaya dönüşmüştü. Cemaatlerin birbirlerine olan bakış açıları ve yaşananlar, hadiselerin bizzat şahidi olan Fransa'nın Trabzon Konsolosu tarafından İstanbul'daki Fransız Büyükelçisine düzenli bir şekilde rapor edilmişti.

Fransız Konsolosunun gözlemlerine göre; savaşın kaçınılmaz olduğunun her kesimden insanın anlamaya başladığı dönemlerde bu iki cemaat arasındaki ilişkilerin boyutlarında bir takım değişimler yaşanmaya başlanmıştı. Şehirdeki dini gruplar arasındaki ilk ayrışmalar daha 1853 yılının Haziran ayı içerisinde ortaya çıktı. Fransız Konsolosu bu gerginliği şu şekilde tasvir etmiştir: “*Trabzon'daki Müslüman halk, Rusya ile yapılacak bir savaş için oldukça hevesli... Ayrıca Rus yanlısı Rumlara da ihtiyatsız konuşmaları ve tekliflerinden dolayı büyük bir kızgınlık duyulmakta. Bu arada Trabzon valisi Sarim Paşa'nın⁸⁹ bütün iyi niyetli çabalarına rağmen Hristiyanlara karşı bir ayaklanma havası oluşmaktadır.*”⁹⁰ Şehirde hakim olan bu gergin hava hükümeti de tedirgin etmişti. Özellikle Viyana görüşmeleri cemaatler arasındaki ayrışmayı daha da belirgin hale getirmişti. Ekim ayında Bab-ı Ali yeni Vali İsmet Paşa'ya gönderdiği ve Viyana kararlarını içeren fermanla halk arasında meydana gelebilecek olan karışıklıklara karşı önlem alması istendi. Gerçi İsmet Paşa önceden bazı tedbirler almıştı. Şehrin tüm mahallelerini zabıtlar gece gündüz kollamaktaydılar.⁹¹

Alınan bütün tedbirlere rağmen Ekim ayının ortalarında cemaatler arasındaki gerginlik fiziksel tepkilere dönüşmeye başladı. İngiliz koruması altında olup, Trabzon'daki tüccarlar arasında önemli bir yeri olan Catenacı adlı Yunanlı tüccar, Müslüman biri tarafından öldürülünce şehirde olaylar çıktı. Cinayeti işleyen şahıs yakalansa olayların büyümesinden endişe duyuluyordu.⁹² 15 Ekim'de yaşanan bu olaydan bir gün sonra İsmet Paşa, Catenacı'nın katilini idam ettirdi. Bunun üzerine 400 kadar silahlı Müslüman, Hükümet Konağı'nın önüne gelerek nümayişte bulundu. Zor durumda kalan vali, kalabalığı dağıtmak için ateş emri vermek zorunda kaldı.⁹³ Konsolos raporundan anlaşıldığına göre olaylarda ölen veya yaralanan olmadı. Bu olay Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında savaş boyunca devam eden gerginliğin

⁸⁹ İsmet Paşa'dan önceki Trabzon Valisi, 2 Şubat 1853'te atanmıştır. Bkz. BOA. AMD. 42-8; *Takvîm-i Vekâyi*, Sayı 483, (15 Ca 1269/24 Şubat 1853).

⁹⁰ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.17 (17 Haziran 1853)*. Trabzon'un Müslüman ahalisi savaş için o kadar hevesliydi ki dönemin Trabzon Valisi Sarim Paşa Temmuz 1853'te eyalet dahilinde on bin kişilik bir ordu hazırlanması emrini verdiğinde, bu durum halk arasında büyük bir heyecan ile karşılanmıştı. Bkz. *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.22 (14 Temmuz 1853)*.

⁹¹ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.36 (8 Ekim 1853)*.

⁹² *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.40 (15 Ekim 1853)*.

⁹³ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.41 (19 Ekim 1853)*.

fiziksel şiddete dönüştüğü tek hadiseydi. Bundan sonra yaşanan gelişmeler cemaatler arasında genel olarak gergin bir hava estirse de olaylar bu boyutun dışına çıkmadı.

Savaş boyunca cephelerdeki gelişmeler, Trabzon halkı tarafından yakından takip edilmekteydi. Halk, olayın önemine göre tepki vermekteydi. Mesela Sinop baskınına ele alacak olursak hem buradaki feci hadise hem de eş zamanlı olarak Gümrü yakınlarındaki büyük bir çatışmada mağlup olan Türk ordusunun Kars tarafına çekilmesi, şehirde Müslümanların Hristiyanlara karşı öfkelerinin giderek artmasına neden olmuştu. Fransız Konsolosu tansiyonu korumaya gayret eden İsmet Paşa'nın iyi niyetine rağmen, bunun için yeterli askeri bulunmadığından çaresiz kaldığını rapor ediyordu.⁹⁴ Bu arada Fransız Konsolosu, İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi'ne şehirdeki yüksek tansiyonu düşürmek için ilginç bir teklifte bulundu. *“Bana göre bir ya da iki Fransız savaş gemisinin buraya varması çok iyi olacaktır. Bu Türklere bir mesaj olacağı gibi, Hristiyanların da morallerini yükseltecektir.”*⁹⁵ Pratik ve her iki tarafın da duygularına hitap eden bu çözüm, Büyükelçi tarafından kabul edilmiş olacak ki bir ay sonra 9 Ocak 1854'te Batum'a asker ve cephane taşıyan müttefik filosu Trabzon'a uğradı. Bu filoda Mogador, Samson, Gomer, Descartes ve Charlemagne adlı Fransız gemileri; Terrible, Sanspareil ve Agamemnon adlı İngiliz gemileri ile Fevz-i Bahri'nin başını çektiği beş Türk gemisi bulunmaktaydı. Bütün halk on üç gemiden oluşan bu filonun gelişini görmek için kıyıya akın etmişti. Konsolosun planı işe yaramıştı, kendisinin tabiriyle *“şehirden, uzun zamandır görünmeyen bir bayram havası vardı. Hatta bütün camilerde İngiliz ve Fransızlar için dualar edilmmişti.”*⁹⁶

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi savaşta yaşanan her olay, yankısını Trabzon şehrinde bulmaktaydı. Mesela Mayıs 1854'te Odessa limanının müttefiklerce bombalanması ahali arasında büyük bir sevinçle karşılandığı gibi tüm gün boyunca şehirde top atışları yapıldı. Şehirde bulunan İngiliz, Fransız ve Avusturya konsolosları da bu sevince ortak olmuş ve kendi ülkelerinin bayraklarını çekmişlerdi.⁹⁷

Şehirde yaşayan Rumlar ise müttefik devletlerden ziyade Rusya'nın durumuyla ilgilenmekte ve Rusların askeri hareketlerine göre duygularını ifade etmekteydiler. Örneğin Malakof'un müttefiklerce alınmasından sonra şehre büyük bir coşku hakim olmuştu. Yine her sevinçte olduğu gibi 21 pare top atışı yapılmıştı. Ama Rumlar üzüntülerini bir türlü gizleyememişlerdi. Bundan sonra Rusya'nın başına geleceklerini yavaş yavaş anlamaya başlamışlardı.⁹⁸ Barış anlaşmasıyla Rumlar, Rusya'nın düştüğü durum nedeniyle bütün hayallerinin yıkıldıklarını anlayarak barışa dahi sevinmemişlerdi.⁹⁹

Kırım Savaşı'nda Trabzon'da sakin İslam ve Hristiyan ahalinin ilişkileri gergin bir havaya sahip olmuştu. Fakat hükümetin zabtiye birliği oluşturmak gibi tedbirleri ve Trabzon'da görev yapan Valilerin bu konuya özen göstermeleri neticesinde iki cemaat arasında ufak olaylar dışında herhangi bir hadise meydana gelmemişti. Bu durumun ortaya çıkmasında savaşın kısa sürmesi kadar Osmanlıların savaşı kazanmış olması da etkili olmuş olabilir. Çünkü savaşta alınacak bir yenilginin iki cemaat arasındaki gerginliği arttıracığı da muhakkaktır.

⁹⁴ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.61 (8 Aralık 1853).*

⁹⁵ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.61 (8 Aralık 1853).*

⁹⁶ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.2 (11 Ocak 1854).*

⁹⁷ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.10 (5 Mayıs 1854).*

⁹⁸ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.108 (18 Eylül 1855).*

⁹⁹ *Correspondance avec le poste de Trébizonde 1855-1856, No.138 (9 Nisan 1856).*

Sonuç

Anadolu ordusunun en önemli ikmal üssü olan Trabzon'un sakinleri savaş boyunca pek çok sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştı. Özellikle askeri sevkiyatların yoğunluğu ve bunların zamanında yetiştirilmesi telaşı hem Trabzon, hem de bütün eyalet halkına büyük bir sorumluluk yüklemekteydi. Diğer taraftan yıllardan beri süregelen güvenlik zaafı ve yerel yöneticilerin suiistimalleri, savaşın doğurduğu ortamda iyice arttı. Bütün bunlara rağmen Trabzon Eyaleti ahali, doğu cephesinde Anadolu ordusunun Ruslar karşısında kazanmış olduğu başarılarla katkı sağlamıştır. Güvenlik ve asayiş, sorununa rağmen savaş, özellikle Trabzon şehir merkezinde hem ekonomik, hem de askeri bakımdan yüzyılın en hareketli döneminin yaşanmasına da olanak sağlamıştır.

Kaynakça

Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A. AMD. Sadâret Amedî Kalemi Evrakı

A. DVN. Sadâret Divân (Beylikçi) Kalemi Belgeleri

A. MKT. MHM. Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi Belgeleri

A. MKT. MVL. Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vala Belgeleri

A. MKT. NZD. Sadâret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Belgeleri

A. MKT. UM. Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Belgeleri

C. DH. Cevdet. Dahiliye

HR. MKT. Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri

HR. TO. Hariciye Nezareti Tercüme Odası

İ. DH. İrade. Dahiliye

İ. MMS. İrade. Meclis-i Mahsusa

İ. MVL. İrade. Meclis-i Vala

MVL. Meclis-i Vala

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi (AMAEF)

Paris, Correspondance Politique, Turquie, No: 317.

Nantes, Constantinople Ambassade Série D, Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1856.

Gazeteler

Takvîm-i Vekâyi

Araştırma Eserleri

Akyüz, Fatih, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, (Basılmamış Yüksek

Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Badem, Candan, *The Ottomans and the Crimean War (1853-1856)*, İstanbul 2010.

Budak, Mustafa, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.

Demircioğlu, Sezgin - Kuruca, Nazım, *Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi (Yardımlar)*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 2008.

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1998.
- Erlar, Mehmet Yavuz, “Trabzon Eyaleti’nde Kanun Kaçakları (1856-1869)”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, Ankara 1997, ss. 69-98.
- Keleş, Erdoğan, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 84, Ankara 2006.
- Özcan, Abdülkadir, “İâne”, *DİA*, C. 19, İstanbul 1999, ss. 228-231.
- _____, “1853-1856 Osmanlı-Rus Harbi’ne Trabzon Eyaleti’nin Maddi Katkısı”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Ed. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon 2002, ss. 371-380.
- _____, *Sinop Deniz Felaketi*, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2008.
- _____, “İngiliz Amirali Sir Adolphus Slade’in Türkiye İzlenimleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 10, Trabzon 2011, ss. 29-51.
- Özyiğit Coşkuner, Fatma, *Ottoman Official Discourse and Its Reflections during The Crimean War*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Saydam, Abdullah, “Trabzon’un İdari Yapısı ve Yenileşme Zarureti”, *OTAM*, Sayı: 18, Ankara 2005, ss. 285-317.
- Şahin, Hasan, “Kırım Harbi’nde (1853-1856) Trabzon Eyaleti”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Ed. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, C. 1, Trabzon 2002, ss. 359-370.
- Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- Taşkın, Figen, *Kırım Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu’na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Turgay, A. Üner, “İâne-i cihâdiyye: A Multi-Ethnic, Multi-Religious Contribution to Ottoman War Effort”, *Studia Islamica*, No. 64 (1986), ss. 115-124.
- _____, “Trabzon”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, ss. 45-73.
- Yılmaz, Özgür, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006.